

Draagvlak voor democratie als staats- en samenlevingsvorm

De effectiviteit van de projecten
Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune

Berdien Jager
Studentnummer 0230405

Masterthesis Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken
Oktober 2008

Supervisoren:
Prof. Dr. Micha de Winter
Mw. Dr. W.M. van Londen-Barentsen

Universiteit Utrecht
Faculteit Sociale Wetenschappen
Opleiding Pedagogiek

Inhoudsopgave

	<i>Pagina</i>
Samenvatting (abstract)	3
1. Inleiding	4
1.1. Draagvlak voor democratie	4
1.2. Politieke socialisatie	5
1.3. Eerder onderzoek	6
1.4. Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune	7
1.5. Vraagstelling	8
2. Onderzoeksmethode	10
2.1. Introductie	10
2.2. Onderzoeksgroep	10
2.3. Procedure	10
2.4. Instrument	11
2.5. Betrouwbaarheid schalen	12
2.6. Extra meetinstrument bij project De Haagse Tribune	14
3. Onderzoeksresultaten	15
3.1. Introductie	15
3.2. Verschil tussen voor- en nameting in attitude ten opzichte van politiek	15
3.3. Verschil tussen voor- en nameting in kennisniveau van politiek	17
3.4. Tevredenheid jongeren over De Haagse Tribune	17
4. Conclusie en discussie	19
4.1. Introductie	19
4.2. Samenvatting resultaten	19
4.3. Kracht en beperkingen onderzoek	20
4.4. Aanbevelingen voor verder onderzoek	21
Gebruikte literatuur	23
Bijlagen:	
A. Vragenlijst	27
B. Schaalconstructies	33
C. Reacties leerlingen op project 'De Haagse Tribune'	39

Samenvatting

In deze thesis staat het effect van de projecten Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune centraal. De projecten beogen betrokkenheid bij democratie als staats- en samenlevingsvorm te vergroten. Onderzocht is of de attitude van jongeren (N = 100) ten opzichte van politiek en hun kennisniveau van politiek is veranderd door deelname aan de projecten. Attitude en kennisniveau zijn hierbij gekozen als voorspellers voor betrokkenheid. Uit analyse van de data blijkt dat er een kleine positieve vooruitgang zichtbaar is. Na het project De Haagse Tribune staan de deelnemers positiever tegenover politiek, hebben ze meer politiek zelfvertrouwen en is hun kennis toegenomen (vooral bij VMBO leerlingen). Deelnemers aan Wegwijs op het Gemeentehuis geven aan dat ze meer interesse hebben in politiek. Deze thesis vormt een basis voor verder onderzoek naar effectiviteit van interventies ten behoeve van draagvlak voor en betrokkenheid bij democratie.

Abstract

This thesis contains the results of an empirical study towards the productivity of the Dutch projects called 'Wegwijs op het Gemeentehuis' and 'De Haagse Tribune'. These projects try to stimulate youth participation in democracy as a form of government and democracy as a concept of society. Examined is whether the attitudes of young people (N = 100) towards politics and their knowledge of politics have changed through participation in the projects. Attitude and knowledge are chosen as predictors for involvement in democracy. Analysis of the data shows a small positive progress in this attitude. After the project 'De Haagse Tribune' participants feel significantly more positive about politics and they have significantly more political self-confidence. Also, their knowledge of politics increased (especially at the lowest education level). Participants of the project called 'Wegwijs op het Gemeentehuis' indicate that they have more interest in politics. The results of this thesis provide a basis for further research into effectiveness of interventions for support for and commitment to democracy.

1. Inleiding

1.1. Draagvlak voor democratie als staats- en samenlevingsvorm

Het Instituut voor Politiek en Publiek organiseert projecten om de betrokkenheid van middelbare scholieren bij de democratie te vergroten. Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune zijn er daar twee van (www.publiek-politiek.nl). In deze thesis staat de vraag centraal, in hoeverre deze twee projecten bijdragen aan politieke socialisatie van jongeren.

Castenmiller (1988, p.21) definieert politieke participatie als 'het gedrag van burgers dat zich richt op de directe of indirecte beïnvloeding van het proces van politieke besluitvorming.' Politieke participatie is niet alleen noodzakelijk om democratie als samenlevingsvorm in stand te houden, maar ook van belang voor de representativiteit en de legitimiteit van democratische besluitvorming. Wil de democratie als staatsvorm en samenlevingsvorm behouden blijven, dan is het noodzakelijk dat burgers de democratie willen en kunnen ondersteunen en uitdragen (de Winter, 2004, 2005). Hiervoor is kennis over en betrokkenheid bij de democratie nodig. Dekker (2005, 2006) spreekt dan ook zijn zorgen uit over de verwaarlozing van politiek in het overheidsbeleid rond het thema 'burgerschap'. Alleen sociaal burgerschap noemt hij onvoldoende. Met alleen maar aardige burens kan een democratie niet functioneren. Er is een georganiseerde politiek nodig en die kan niet bestaan zonder inbreng van burgers (Dekker, 2005, 2006). Fennema (2003) stelt dat iedereen in een democratie zijn politieke voorkeuren moet kunnen uiten, anders is er geen sprake van een democratie. Dat de relatie tussen overheid en burgers van een goede kwaliteit moet zijn is van vitaal belang in westerse democratieën.

Politieke participatie is echter geen vanzelfsprekendheid. Het idee dat burgers het belangrijk vinden om politiek actief te zijn is achterhaald (Dekker, 2005, Theiss-Morse & Hibbing, 2005). Dekker (2005) en Theiss-Morse en Hibbing (2005) baseren deze wetenschap op enquêtes die zijn afgenomen bij burgers. Wanneer je burgers vraagt naar kenmerken van 'goed burgerschap' dan blijken politieke kenmerken niet van belang voor burgers. Burgers noemen kenmerken die te maken hebben met de privé-sfeer en de buurt. Een goede burger is volgens hen een sociaal ingesteld mens met moreel besef en aandacht voor leefbaarheid en milieu. Deelname aan collectieve acties is minder belangrijk. De theorie dat burgers wel participeren in de politiek wanneer ze daarvoor de juiste condities aangereikt krijgen, berust volgens Theiss-Morse en Hibbing (2005) op onjuiste veronderstellingen. Ook de Winter (2004) geeft aan dat leden van een democratie vaardigheden, kennis en attitudes nodig hebben om als volwaardig burger te functioneren in de samenleving. Deze bezitten zij echter niet vanzelf; hiertoe is gerichte socialisatie

noodzakelijk. Democratische gezindheid is iets wat aangeleerd moet worden (RMO, 2006, De Winter, 2005).

In dit licht is er vanzelfsprekend een verband tussen opvoeding en democratie. Volgens Dewey (1999) is de relatie tussen democratie en opvoeding wederkerig. Opgevoed worden in een democratische omgeving is de beste omgeving voor zowel kind als samenleving. Daarnaast is opvoeding bij uitstek een middel om het democratische gehalte van een samenleving te vergroten.

Wanneer men democratie opvat als een manier van leven (Dewey, 1966, p. 101), dan gaat het hier niet alleen om politiek. Conover en Searing (1994) pleiten er echter wel voor om onderzoek naar politieke socialisatie te verbinden met burgerschap. *De ontwikkeling van politieke betrokkenheid is een essentieel onderdeel van de ontwikkeling tot burger. De huidige discussie rondom burgerschap en democratie en bovenstaande zorg is aanleiding geweest voor dit onderzoek naar de effectiviteit van projecten die de ontwikkeling van draagvlak voor democratie als staats- en samenlevingsvorm bij jongeren trachten te bevorderen.*

1.2 Politieke socialisatie

Hyman (1959) is degene die de term 'politieke socialisatie' heeft geïntroduceerd in zijn boek 'Political Socialization'. Onder invloed van omgevingsfactoren vindt bij jongeren voortdurend socialisatie plaats, wat ze moet vormen tot personen die zich autonoom en competent in hun eigen sociale omgeving kunnen bewegen (van der Linden, 1991). Al het politieke leren kan politieke socialisatie genoemd worden, stelde Greenstein in 1968 (p. 551). De grootste bijdrage aan het onderzoek naar politieke socialisatie is geleverd door Jennings en Niemi (1981). Andeweg (1993) omschrijft de aard van het socialisatieproces als het verwerven van kennis, opvattingen en gedragsintenties.

Andeweg (1993) laat zien dat het perspectief op politieke socialisatie heden ten dage verschilt van het perspectief in de jaren zestig en zeventig. In de vroegere jaren werd geredeneerd vanuit het 'systeem-perspectief'. Politieke socialisatie was een methode om het heersende systeem te handhaven. In later onderzoek naar politieke socialisatie heeft het systeem-perspectief plaats gemaakt voor een individueel perspectief. Politieke socialisatie wordt hier niet gezien als puur overdracht (een transmissieproces), maar als 'het geheel van processen waardoor het individu geleidelijk aan in een politieke cultuur ingroeit' (Andeweg, 1993). In deze visie brengt socialisatie eerder vaardigheden bij dan denkbeelden.

In het begin van het onderzoek naar politieke socialisatie werd simpelweg verondersteld dat individuen op jonge leeftijd bepaalde politieke houdingen ontwikkelen die niet meer veranderen, ook wel het *persistence* model genoemd (Sears, 1990). Doordat Jennings en Niemi (1981) eind jaren zeventig op basis van hun gegevens constateerden dat politieke houdingen na de adolescentie nog steeds veranderen, werd de al bestaande twijfel over de eerdere assumptie met empirische gegevens ondersteund. Het *impressionable years* model veronderstelt dat mensen tijdens de adolescentie het meest beïnvloedbaar zijn. Ook in andere levensfasen kan er socialisatie plaats vinden, maar dat wat in de adolescentie gebeurt beklijft het meest. Het *lifelong openness* model veronderstelt dat er geen specifieke periode is waarin mensen meer beïnvloedbaar zijn.

Of mensen tijdens hun adolescentie nu meer beïnvloedbaar zijn dan in andere periodes of niet, de meest gangbare gedachte op dit moment bij veel wetenschappers is dat socialisatie gedurende het hele leven van mensen plaats vindt. Mensen staan hun hele leven open voor verandering in hun politieke denken (Gemmeke, 1998, Sears, 1990).

Politieke socialisatie vindt voortdurend plaats. Mensen worden continu beïnvloed door omgevingsfactoren, welke vaak niet bewust worden ingezet. Er zijn echter ook gerichte interventies, waarin wel bewust omgevingsfactoren worden gecreëerd die politieke socialisatie mogelijk maken. Deze interventies, vaak in projectvorm, hebben als doel om draagvlak te creëren voor en betrokkenheid bij de eigen staatsvorm en samenlevingsvorm, om zo deze staatsvorm en samenlevingsvorm in stand te kunnen houden. Veelal ligt de nadruk op het bevorderen van politieke participatie en politieke kennis (Dekker, 2008).

1.3 Eerder onderzoek

De projecten van het Instituut voor Publiek en Politiek staan niet op zichzelf. In de afgelopen jaren is in veel westerse landen een discussie ontstaan over onderwijs in democratisch burgerschap (Biesta & Lawy, 2006). Onder andere in Engeland en Nederland heeft deze discussie er in geresulteerd dat bij wet geregeld is dat er aandacht besteed moet worden aan democratie en burgerschap in het onderwijscurriculum (DfEE & QCA, 1999a, 1999b, van der Hoeven, 2006). Ook de Europese Raad adviseert al sinds het begin van de jaren negentig om burgerschapsvorming één van de kerndoelen te laten zijn van het onderwijs (Birzea et al, 2004). Voornaamste reden hiervoor is bezorgdheid over een afname in de mate waarin burgers participeren in politiek en de geringe mate waarin politiek begrepen wordt, ook wel een 'civic deficit' genoemd (Crick, 1998, McLaughlin, 2000, p. 543, Park, 1995). Galston (2001, p. 219) ondersteunt deze bezorgdheid met empirische gegevens; in 1996 ging nog niet eenderde van de jong-volwassenen in de

Verenigde Staten naar de stembus, terwijl dit in de vroege jaren zeventig nog de helft was. De kennis en betrokkenheid van jonge mensen bij politieke en publieke zaken is gedaald ten opzichte van eerder generaties (Galston, 2001, 2003). Ook Westheimer (2005) en Biesta en Lawy (2006) spreken van een afname van de interesse voor en betrokkenheid bij politiek onder jongeren. Een recent Nederlands onderzoek toont aan dat er risicogroepen zijn, bestaande uit jonge mensen die weinig politieke kennis en vaardigheden bezitten en daarbij ook een negatieve houding hebben ten opzichte van de democratie (Binnema, Adriaansen & Verhue, 2007).

In de afgelopen jaren is een aantal maal onderzoek gedaan naar politieke attitudes van jongeren en kennisniveau ten opzichte van politiek bij jongeren in de leeftijd van twaalf tot en met achttien jaar. Zo heeft Nuus (2003), ook in samenwerking met het Instituut voor Publiek en Politiek, bij een grote groep Nederlandse jongeren empirisch onderzocht welke factoren maken of deze jongeren wel of niet de intentie hebben om naar de stembus te gaan op het moment dat ze stemgerechtigd zijn. In 1995 deed Wittebrood al een onderzoek naar de verwerving van politieke attitudes bij middelbare scholieren op de Havo en het VWO. Daarnaast heeft de IEA (the International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tweemaal internationaal vergelijkend onderzoek uitgevoerd naar kennis- en houdingen ten opzichte van burgerschap, waarbij vragen over politieke betrokkenheid en -kennis ook deel uitmaakten van de vragenlijst (Torney-Purta e.a. (2001). Een laatste onderzoek dat relevant is om hier te noemen is het onderzoek van Van der Wal (2004) naar de competenties die maken dat jongeren betrokken zijn bij samenleving of staat. Bij dit overzicht aan studies naar politieke socialisatie onder jongeren valt op dat geen van de onderzoeken het effect van een project of onderwijsvorm toetst op de betrokkenheid van jongeren bij democratie als staats- en samenlevingsvorm. De meeste onderzoeken richten zich puur op de mate waarin jongeren betrokken zijn bij, en iets weten van, democratie en politiek en constateren vervolgens dat de betrokkenheid en het kennisniveau aan de lage kant zijn. Allen adviseren ze dan ook betere inbedding in het onderwijscurriculum. Onderzoek naar de effectiviteit van projecten die trachten deel uit te maken van dat onderwijscurriculum is echter niet gevonden. De legitimiteit voor het onderwerp van deze thesis is dan ook zeker aanwezig.

1.4 Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) heeft als missie om burgers kennis te laten maken met de werkwijze van politiek en maatschappij. Op deze manier wil ze burgers enthousiast maken voor een eigen actieve inbreng op politiek en maatschappelijk gebied. Alleen dan kan een democratie volgens het IPP bloeien. Twee projecten die het IPP inzet om politieke socialisatie te bevorderen bij jongeren zijn Wegwijs op het Gemeentehuis en

De Haagse Tribune. Wegwijs op het Gemeentehuis, project 1, vindt plaats op het gemeentehuis in de gemeente van de jongeren zelf. De jongeren nemen een dag de rol van gemeenteraadslid aan, doen zelf een projectvoorstel en besluiten samen welk project uitgevoerd moet worden (zie www.wegwijsdagen.nl). In project 2, genaamd De Haagse Tribune, staat de nationale politiek centraal. Tijdens een dagvullend programma maakt een groep scholieren kennis met de Haagse politiek en de historie daar van. Een bezoek aan de publieke tribune van de Tweede Kamer, een ontmoeting met een Tweede Kamerlid en een wandeling over het Binnenhof zijn onderdeel van het programma (zie www.dehaagsetribune.nl).

Beide projecten proberen betrokkenheid bij de democratie op een levendige en aansprekende manier te vergroten. De projecten pogen inzicht te geven in politieke besluitvormingsprocessen en jongeren vertrouwd te maken met de omgeving, rituelen en gezichten die daarbij horen. Volgens de doelstellingen van beide projecten wordt op deze manier draagvlak gecreëerd voor en betrokkenheid bij landelijke of gemeentelijke politiek. De projecten streven beide het volgende doel na: 'betrokkenheid creëren bij democratie als staats- en samenlevingsvorm'. Lastig bij het formuleren van de doelstelling is dat niet in de projectbeschrijvingen is terug te vinden op welke manier je dit doel het beste kan bereiken. Uit gesprekken met medewerkers van het Instituut voor Publiek en Politiek blijkt dat de meningen hier ook over uiteenlopen. De één vindt bijvoorbeeld dat vooral ingezet moet worden op de overdracht van kennis, omdat dat toch wel de beste methode is om betrokkenheid te bevorderen. De ander zet liever in op het opdoen van ervaringen met democratische besluitvorming, omdat juist dat meer van invloed zou zijn op betrokkenheid.

1.5 Vraagstelling

In deze thesis wordt onderzocht of de projecten Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune van invloed zijn op de attitude van jongeren ten opzichte van politiek en de kennis die ze hebben van politiek. De factoren attitude en kennis worden beiden gezien als voorspellers van betrokkenheid bij democratie als staats- en samenlevingsvorm (Aalberts, 2006, Gemmeke, 1998). De onderzoeksvragen luiden als volgt:

- 1. Verandert de attitude van jongeren ten opzichte van politiek na deelname aan Wegwijs op het Gemeentehuis of De Haagse Tribune?*
- 2. Verandert het kennisniveau van politiek na deelname aan Wegwijs op het Gemeentehuis of De Haagse Tribune?*
- 3. Is opleidingsniveau van invloed op de eventuele resultaten?*
- 4. Hoe tevreden zijn jongeren over het project De Haagse Tribune?*

Bij vraag drie en vier dient opgemerkt te worden dat ze alleen onderzocht zijn voor het project De Haagse Tribune, omdat de onderzochte groep daar bestond uit meerdere opleidingsniveaus en omdat bij die groep ook nog een kwalitatieve meting is gedaan.

2. Onderzoeksmethode

2.1 Introductie

De projecten Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune, die worden uitgevoerd door het Instituut voor Publiek en Politiek, hebben als gemeenschappelijk doel om de betrokkenheid bij democratie te vergroten. Zie hiervoor ook paragraaf 1.3. Onderzocht wordt of beide projecten daadwerkelijk de attitude ten opzichte van politiek positief beïnvloeden en de kennis over politiek vergroten. Deze factoren zijn beide voorspellers voor betrokkenheid bij democratie als staats- en samenlevingsvorm (Gemmeke, 1998).

2.2 Onderzoeksgroep

Aan dit onderzoek namen in totaal 100 leerlingen deel, waarvan 24 leerlingen deelgenomen hebben aan project 1 (Wegwijs op het Gemeentehuis) en 76 leerlingen aan project 2 (De Haagse Tribune). Binnen project 1 zijn alle leerlingen afkomstig uit de vijfde klas van een opleiding op VWO-niveau. Deze groep leerlingen heeft een gemiddelde leeftijd van zeventien jaar en volgt onderwijs op dezelfde middelbare school. De leerlingen van project 2 bestaan uit drie verschillende schoolklassen, allen afkomstig van een andere middelbare school in Nederland. De eerste klas bestaat uit vierdejaars VMBO-leerlingen die de theoretische leerweg volgen, de tweede klas bevat leerlingen uit het vierde leerjaar van de HAVO en de derde klas volgt onderwijs op VWO-niveau in het vijfde leerjaar. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen ligt tussen de zestien en zeventien jaar.

De scholen die hebben deelgenomen aan dit onderzoek zijn niet aselekt gekozen. De onderzoeker was afhankelijk van de agenda van beide projecten. Het project Wegwijs op het Gemeentehuis stond op het moment van het onderzoek weinig ingepland. De tijdsspanne waarbinnen de dataverzameling moest plaatsvinden zorgde er daardoor voor dat slechts één school in aanmerking kwam voor deelname. Aan het project De Haagse Tribune namen veel scholen deel, dus was het mogelijk om drie heel verschillende klassen te selecteren.

2.3 Procedure

Het onderzoek vond, na toestemming van de leerkracht, binnen de klassensituatie plaats. De onderzoeker bezocht elke klas tweemaal om vragenlijsten in te laten vullen. Om de invulprocedure in elke klas zo gelijk mogelijk te laten verlopen, zijn alle klassen door dezelfde persoon bezocht. Voordat leerlingen de vragenlijst in konden vullen, vond een klassikale uitleg plaats. Tijdens de afname werd de wijze van invullen door de onderzoeker incidenteel gecontroleerd en was zij aanwezig voor het beantwoorden van eventuele vragen. De afname vond plaats aan het begin van de les. Leerlingen kregen een kwartier

de tijd om de vragenlijst in te vullen. Gemiddeld kostte het de leerlingen tien minuten. Er zijn met de leerlingen afspraken gemaakt over het anonimiseren van de resultaten in de rapportage van het desbetreffende onderzoek. Aan de leerlingen die deelnamen aan het project De Haagse Tribune is bij de nameting tevens gevraagd een aantal vragen te beantwoorden waarin ze hun eigen mening kwijt konden over de invloed van het project op hun attitude en kennisniveau.

Het proces van dataverzameling heeft plaatsgevonden tussen februari en juli 2007. In totaal zijn vier scholen bezocht. Tussen voormeting en nameting zat een tijdsperiode van gemiddeld drie en een halve week, met een afwijking van ten hoogste 2 dagen.

2.4 Instrument

Voor de analyses is een schriftelijke, gestructureerde vragenlijst gebruikt. Bij het ontwerpen van de vragenlijst is gebruik gemaakt van de eerder genoemde studies naar politieke attitudes en politieke kennis. De vragenlijst is te vinden in bijlage A. De leerlingen werd eerst om een aantal algemene gegevens gevraagd. Op de eerste pagina konden leerlingen hun naam invullen. Deze pagina zorgde ervoor dat de voor- en nameting aan elkaar gekoppeld konden worden. Later is de pagina verwijderd, om zo de gegevens te anonimiseren. Daarna volgden nog een aantal algemene vragen, onder andere over schooltype en leeftijd. Vervolgens werden in zowel de voor- als nameting 22 vragen gesteld, die zich richtten op attitude ten opzichte van de politiek en kennis van de politiek.

In de vragenlijst zijn zeven schalen opgenomen, die elk een drie tot tien items bevatten. De eerste zes schalen zijn bedoeld om de attitude te meten ten opzichte van politiek. De zevende schaal richt zich op kennis van de politiek. De schalen die zich op 'attitude' richten zijn afkomstig uit onderzoek van Wittebrood (1995), Torney-Purta e.a. (2001), Nuus (2003) en van der Wal (2004). De schaal die zich richt op 'kennis' is een speciaal voor dit onderzoek geconstrueerde schaal. Aan een aantal medewerkers van het IPP is gevraagd wat zij vinden dat leerlingen zeker moeten hebben geleerd na deelname aan de dag. De antwoorden hierop hebben mede de vragen in de schaal bepaald. De constructie van de verschillende schalen is uitgebreid uitgewerkt in bijlage B. Daar is ook te zien dat schaal één en schaal vier elk onderverdeeld kunnen worden in twee subschalen. In de analyse is er voor gekozen om te rekenen met de subschalen. Tabel 2.1 laat een overzicht zien van de schalen met daarbij een voorbeelditem.

Tabel 2.1 Schalen en voorbeelditems

Schalen	Voorbeelditems
1. a) Positieve emoties t.o.v. politiek 1. b) Negatieve emoties t.o.v. politiek	Ik heb een blij gevoel bij politiek Ik heb haatgevoelens bij politiek
2. Politieke interesse	Ik kijk tussen de 3 en 5 dagen per week naar het journaal
3. Bereidheid tot conventionele politieke participatie	Ik kan mij voorstellen dat ik naar een politieke bijeenkomst ga
4. a) Politiek zelfvertrouwen 4. b) Politiek cynisme	Ik heb geen invloed op de regering Politici beloven meer dan ze waar kunnen maken
5. Verwachting politieke participatie in toekomst	Later wil ik bij een politieke partij
6. Belang van conventioneel burgerschap	Een goede burger heeft respect voor politici
7. Kennis van politiek	De Tweede Kamer heeft 150 leden

De leerlingen hebben op alle schalen een score gekregen door een totaalscore (scores op afzonderlijke items binnen een schaal bij elkaar optellen) te berekenen of door een gemiddelde score te berekenen (scores op afzonderlijke items binnen een schaal middelen).

2.5 Betrouwbaarheid schalen

De interne betrouwbaarheid van de schalen is gemeten met behulp van Cronbach's alpha (een maat voor homogeniteit). Cronbach's alpha geeft een indicatie of de items binnen een schaal daadwerkelijk één onderliggende dimensie vormen, door te berekenen of de antwoorden van de respondenten op deze items consistent zijn. De waarde zegt niets over de validiteit van een schaal, maar een hoge betrouwbaarheid is wel een voorwaarde voor validiteit. De Cronbach's alpha kan een waarde aannemen die loopt van 0,00 tot 1,00. Des te hoger de waarde, des te meer homogeniteit (Baarda, de Goede & van Dijkum, 2003, 't Hart, van Dijk, de Goede, Jansen & Teunissen, 1998). In tabel 2.3 is de Cronbach's alpha van elke schaal te zien. In dit onderzoek wordt een alpha van 0,6 of hoger als acceptabel beschouwd.

Drie schalen hadden in eerste instantie een onacceptabele alpha; schaal 1b, schaal 2 en schaal 7. Deze schalen waren daarom in de oorspronkelijke vorm niet geschikt voor verdere analyse. Het berekenen van de itemtotaalcorrelatie kan in deze gevallen uitkomst bieden, want op basis hiervan kunnen niet valide items verwijderd worden. Hierdoor kan er toch een betrouwbare schaal overblijven (Baarda, de Goede & van Dijkum, 2003).

De eerste schaal die onbetrouwbaar bleek is de schaal 'negatieve emoties ten opzichte van politiek'. Ook in eerder onderzoek van Nuus (2003) was de Cronbach's alpha op deze schaal matig (.53). Dit werd met name veroorzaakt door het item 'verveling'. Na berekening van de itemtotaalcorrelatie blijkt de alpha ook hier te stijgen wanneer het item 'verveling' verwijderd wordt. De alpha wijst nu op een voldoende betrouwbare schaal (alpha op voormeting is .70 en op nameting .64). Daarnaast kan een factoranalyse duidelijk maken of de dimensie politieke emoties inderdaad uit twee factoren bestaat. De resultaten van de factoranalyse zijn beschreven in tabel 2.2.

Tabel 2.2 Factorladingen na Varimax Rotatie voor de items met betrekking tot politieke attitude: positieve en negatieve emoties

Items	Factor 1	Factor 2
Blij	.694	-.059
Boos	-.100	.733
Verveeld	.603	.259
Enthousiast	.805	-.251
Bang	.041	.688
Verbondenheid	.664	-.211
Bewondering	.743	.112
Haat	-.040	.823

In de tabel is te zien dat de dimensie 'politieke emoties' inderdaad onder te verdelen is in twee factoren. De emotie 'verveling' past echter volgens de analyse nog beter bij de factor 'positieve emoties', dan bij de factor 'negatieve emoties'. Dit betekent dat bij een aantal leerlingen in het onderzoek hoge scores op positieve emoties samengaan met een hoge score op verveling. Het één sluit het ander niet uit. Politiek roept bij deze jongeren enthousiasme en verveling tegelijk op. In de analyse is het item 'verveling' weggelaten.

De schaal politieke interesse (schaal 2) is onbetrouwbaar op de voormeting. Uit deze schaal zijn de vragen twaalf, dertien en veertien geschrapt. Vraag twaalf blijkt niet onderscheidend. Zowel op de voormeting als nameting heeft bijna geen leerling gesurft naar politieke partijen. Het betrekken van vraag dertien en veertien in de schaal, vraagt een analysetechniek die in dit onderzoek niet haalbaar is. Vraag dertien en veertien zijn wel als losse vragen in de analyse meegenomen. In het resultaatendeel is hier meer over te vinden. Er blijft hierdoor een kleine schaal 'politieke interesse' van drie vragen over. Aangezien het schrappen van een item niet afdoende verandering brengt in de alpha op de voormeting en daarbij de alpha op de nameting acceptabel is, neemt de onderzoeker deze schaal toch mee in de analyse.

Tenslotte blijkt ook op schaal zeven, 'kennis van de politiek', de alpha net niet hoger dan 0,6 te zijn. Na berekening van de itemtotaalcorrelatie blijkt de lage alpha met name veroorzaakt te worden door de vraag: 'hoe heet de burgemeester in jouw gemeente?'. Er

is sprake van weinig samenhang tussen deze vraag en de andere vragen. Daarom is dit item verwijderd voor analyse. Hierdoor is de alpha van deze schaal op de voormeting 0,69 en op de nameting 0,66.

Tabel 2.3 Betrouwbaarheid van de schalen na verwijdering van twee items

Schalen	N Items	Alpha voormeting	Alpha nameting
1. a) Positieve emoties t.o.v. politiek	4	.76	.75
1. b) Negatieve emoties t.o.v. politiek	4	.70	.64
2. Politieke interesse	3	.39	.63
3. Bereidheid conventionele politieke participatie	6	.72	.78
4. a) Politiek zelfvertrouwen	4	.72	.69
4. b) Politiek cynisme	5	.75	.75
5. Verwachting politieke participatie in toekomst	3	.77	.71
6. Belang van conventioneel burgerschap	6	.75	.68
7. Kennis van politiek	10	.69	.66

2.6 Extra meetinstrument bij project De Haagse Tribune

Aan de nameting bij de leerlingen die deelnamen aan het project De Haagse Tribune is een instrument toegevoegd. Door middel van vijf extra vragen is leerlingen gevraagd hun mening te geven over het project en aan te geven of het project naar hun idee invloed heeft gehad op hun attitude ten opzichte van politiek en hun kennisniveau. Deze vragen zijn te vinden in bijlage C. De vragen zijn speciaal voor dit onderzoek geconstrueerd.

Aangezien attitude voor de meeste jongeren een moeilijk begrip is, is hier niet rechtstreeks naar gevraagd. In plaats daarvan is gevraagd of ze anders zijn gaan denken over politiek na deelname aan de dag. In hun antwoord konden de leerlingen kiezen uit drie mogelijkheden; (1) ik ben politiek leuker gaan vinden, (2) ik ben politiek minder leuk gaan vinden en (3) ik denk nog steeds hetzelfde over politiek. Een samenvatting van de uitkomsten van deze vijf vragen is te vinden in het resultaatendeel van deze thesis. Een uitgebreide versie is te vinden in bijlage C.

3. Onderzoeksresultaten

3.1 Introductie

De resultaten van het dataonderzoek worden in de volgende paragrafen beschreven. De eerste paragraaf gaat in op het verschil tussen voor- en nameting op de schalen van attitude en de tweede paragraaf op de schaal kennis. Voor de twee projecten is afzonderlijk bekeken of er een verandering is in attitude en kennisniveau. Bij het project De Haagse Tribune is ook het verschil in opleidingsniveau als factor meegenomen. Daarna volgt nog een paragraaf met de uitkomsten van de extra vragen die tijdens de nameting aan de deelnemers van het project De Haagse Tribune is gesteld.

3.2 Verschil tussen voor- en nameting in attitude ten opzichte van politiek

De attitude van jongeren ten opzichte van de politiek is voor en na deelname aan beide projecten gemeten. Een verbetering in de attitude kan er op duiden dat de projecten effectief zijn, althans voor de onderzochte groep.

Door middel van gepaarde t-toetsen is het verschil tussen voor- en nameting geanalyseerd. Bij project 1, Wegwijs op het Gemeentehuis, is op geen enkele (sub)schaal een significante verbetering in attitude te zien, echter ook geen significante verslechtering van de attitude. Op vraag veertien, die als losse vraag in de analyse is meegenomen, is een significante toename te zien ($p = .02$). Hier werd rechtstreeks gevraagd naar interesse in politiek. Het verschil tussen voor- en nameting is .21 op een range van 1 tot en met 5. De resultaten van de t-toets zijn te zien in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Significantie na t-toetsing voor het project Wegwijs op het Gemeentehuis

	p-waarde
Attitude	
1. a) Positieve emoties t.o.v. politiek	.69
1. b) Negatieve emoties t.o.v. politiek	.70
2. Politieke interesse	.22
3. Bereidheid tot conventionele politieke participatie	.29
4. a) Politiek zelfvertrouwen	.17
4. b) Politiek cynisme	.40
5. Verwachting politieke participatie in toekomst	.42
6. Belang van conventioneel burgerschap	.14
Vraag 13. Praten over politiek	.27
Vraag 14. Interesse in politiek	.02*
Kennis	
1. Kennis van politiek	.12

* Significant (de grens voor significantie is 5%)

Ook bij project 2, De Haagse Tribune, is met behulp van gepaarde t-toetsen gekeken of de attitude ten opzichte van politiek verbeterd is op de nameting ten opzichte van de

voormeting. Deze resultaten zijn te zien in tabel 3.2. Wanneer de groep leerlingen van project 2 in zijn geheel bekeken wordt, dan is op schaal 1a en 4a een significante verbetering in attitude te zien. Schaal 1a gaat over de positieve emoties ten opzichte van politiek. De positieve emoties zijn significant toegenomen ($p = .02$) met een verschil van .17 tussen de voor- en nameting op een range van 1 tot en met 5. Schaal 4a gaat over het vertrouwen in de politiek, en dan specifiek over het gevoel zelf invloed uit te kunnen oefenen op de politiek. Politiek zelfvertrouwen wordt dit ook wel genoemd. Ook dit vertrouwen in de politiek is significant toegenomen ($p = .00$) met een verschil van .25 tussen voor- en nameting op een range van 1 tot en met 5.

Wanneer de leerlingen van groep 2 uitgesplitst worden op schooltype, dan blijkt in de VMBO-klas geen enkele schaal meer significant te zijn. In de Havo-klas is alleen schaal 4a significant ($p = .01$). In de VWO-klas is, net als in de VMBO-klas, ook geen enkele schaal significant.

Opvallend is dat er op schaal 2, politieke interesse, sprake is van een significante verslechtering binnen de groep leerlingen die deelgenomen hebben aan De Haagse Tribune. Deze schaal meet hoe vaak leerlingen in de afgelopen week naar het journaal en actualiteitenprogramma's hebben gekeken en hoe vaak ze de krant gelezen hebben. Er is een simpele verklaring voor de achteruitgang op de nameting. De havo-klas was de week voor de nameting een week met school in het buitenland geweest. Hierdoor heeft uit deze klas niemand in de week daarvoor journaal en/of actualiteitenprogramma's gezien en ook geen krant gelezen.

Tabel 3.2 Significantie na t-toetsing voor het project De Haagse Tribune

	p-waarde
Attitude	
1. a) Positieve emoties t.o.v. politiek	.02*
1. b) Negatieve emoties t.o.v. politiek	.53
2. Politieke interesse	.00*
3. Bereidheid tot conventionele politieke participatie	.70
4. a) Politiek zelfvertrouwen	.00*
4. b) Politiek cynisme	.22
5. Verwachting politieke participatie in toekomst	.37
6. Belang van conventioneel burgerschap	.32
Vraag 13. Praten over politiek	.81
Vraag 14. Interesse in politiek	.15
Kennis	
1. Kennis van politiek	.01*

* Significant (de grens voor significantie is 5%)

Concluderend: de onderzoeksvraag 'verandert de attitude van jongeren ten opzichte van politiek na deelname?' laat op een aantal subschalen een positief effect zien. Voor het project Wegwijs op het Gemeentehuis geldt dat jongeren zelf aangeven meer interesse te

hebben in politiek. Bij het project De Haagse Tribune blijkt dat jongeren positievere emoties hebben bij politiek en meer vertrouwen in de politiek. Uitsplitsing in opleidingsniveau (onderzoeksvraag 3) levert geen resultaten op.

3.3 Verschil tussen voor- en nameting in kennisniveau van politiek

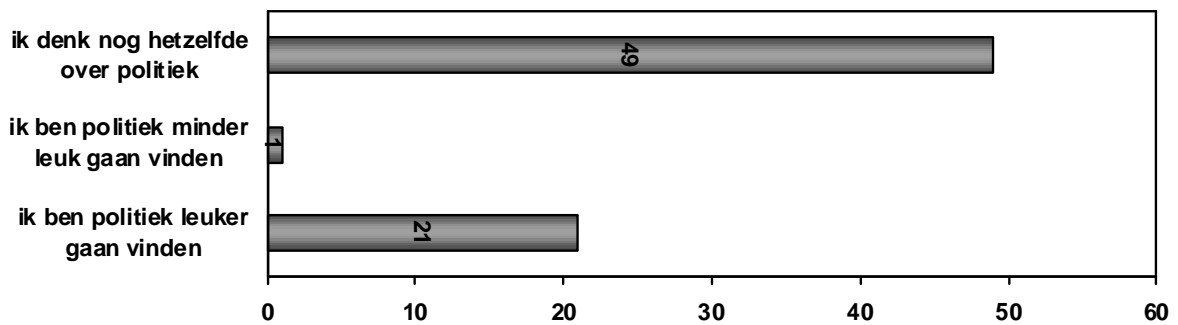
Naast schalen rondom attitude bevatte de vragenlijst ook één kennisschaal. Bij project 1, Wegwijs op het Gemeentehuis, wijst een gepaarde t-toets uit dat het kennisniveau tijdens de nameting niet significant gestegen of gedaald is ten opzichte van de voormeting. De p-waarde is .12. Dit is ook te zien in tabel 3.1. Bij project 2, De Haagse Tribune, is wel een significante stijging van het kennisniveau te zien wanneer nameting en voormeting met elkaar vergeleken worden. De p-waarde is hier .01 (zie ook tabel 3.2). Op de nameting scoren de leerlingen gemiddeld 0,4 punten hoger op een range van 0 tot en met 9. Uitsplitsing naar opleidingsniveau bij project 2 laat zien dat alleen bij de VMBO-klas nog maar sprake is van een significante stijging van het kennisniveau ($p = .04$). Op de nameting scoren de leerlingen gemiddeld 0,65 punten hoger op een range van 0 tot en met 9. Bij de twee klassen met een hoger opleidingsniveau was sprake van een plafondeffect in de schaal, wat kan verklaren waarom er geen toename is in het kennisniveau.

Concluderend: de tweede onderzoeksvraag ('Verandert het kennisniveau van politiek door deelname aan de projecten?') laat een positief effect zien op het kennisniveau van het project De Haagse Tribune. Opleidingsniveau (onderzoeksvraag 3) heeft invloed op de resultaten. Leerlingen van het VMBO hebben na afloop meer kennis van politiek. Gezien het plafondeffect van de schaal, is echter niets te zeggen over de vooruitgang in kennis van leerlingen met hoger opleidingsniveau.

3.4 Tevredenheid jongeren over De Haagse Tribune

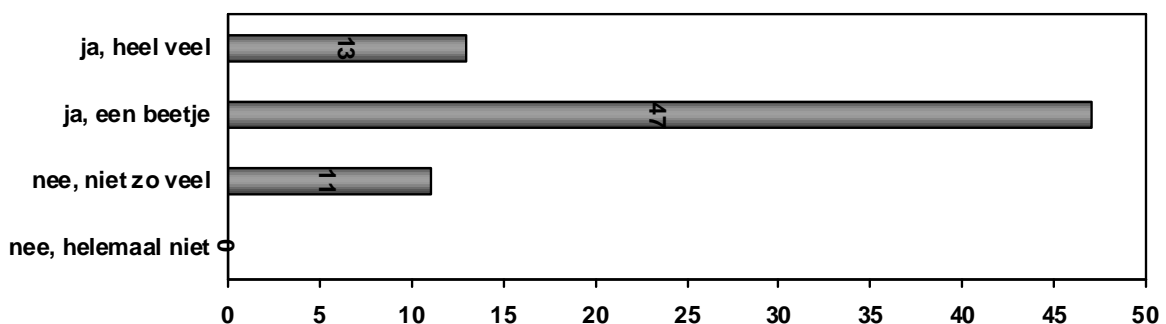
Van de 76 leerlingen die onderzocht zijn voor- en na deelname aan het project De Haagse Tribune hebben 71 leerlingen ook achteraf de vijf extra vragen beantwoord. Opvallend is dat 65 leerlingen aankruisen dat ze de dag leuk vonden, tegenover maar zes leerlingen die aankruisen de dag niet leuk te hebben gevonden.

In grafiek 3.1 staat een schematische weergave van de uitkomsten van de vraag 'Ben je anders over politiek gaan denken na het dagje Haagse Tribune?'. Te zien is dat slechts één leerling politiek minder leuk is gaan vinden. Het merendeel van de leerlingen, negenenvestig van de eenenzeventig, zegt nog hetzelfde over politiek te denken. Wel eenentwintig leerlingen zeggen politiek leuker te zijn gaan vinden door deelname aan het project.

Grafiek 3.1 Resultaten van vraag 'Ben je anders over politiek gaan denken?'

Grafiek 3.2 geeft de uitkomsten op de vraag 'Heb je iets geleerd van De Haagse Tribune?' schematisch weer. Zestig van de eenenzeventig leerlingen zegt iets geleerd te hebben. De meeste leerlingen, zevenenveertig, hebben naar eigen zeggen een beetje geleerd, terwijl dertien leerlingen het idee hebben dat ze veel hebben geleerd. Slechts elf leerlingen geven aan niet zo veel te hebben geleerd. Geen van de leerlingen heeft het idee helemaal niets te hebben geleerd.

Grafiek 3.2 Resultaten van vraag 'Heb je iets geleerd?'

Concluderend: De vierde onderzoeksvraag ('Hoe tevreden zijn jongeren over het project De Haagse Tribune') laat hele positieve resultaten zien. De jongeren vonden het leuk om deel te nemen aan het project, het merendeel heeft het idee iets geleerd te hebben en meer dan een kwart van de leerlingen zegt politiek leuker te zijn gaan vinden.

4. Conclusie en discussie

4.1 Introductie

Deze thesis heeft beoogd vast te stellen of de projecten Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune een effect hebben op de attitude van jongeren ten opzichte van politiek en het kennisniveau dat jongeren hebben van politiek. De factoren attitude en kennis worden beiden gezien als voorspellers van betrokkenheid bij democratie als staats- en samenlevingsvorm (Aalberts, 2006, Gemmeke, 1998). De effectmeting is gedaan door een vragenlijst aan een groep van honderd leerlingen voor te leggen voor deelname aan één van de twee projecten en na deelname nogmaals. De vragenlijst bevatte zes bestaande schalen om 'attitude ten opzichte van politiek' te meten. Daarnaast was er een zevende schaal om het kennisniveau van politiek mee te meten. Deze laatste schaal is voor dit onderzoek nieuw geconstrueerd. Naast de vragenlijst heeft het deel van de leerlingen dat deelgenomen had aan het project De Haagse Tribune (zesenzeventig leerlingen in totaal) tijdens de nameting ook een klein 'tevredenheidsonderzoek' ingevuld. Door middel van vijf vragen is getracht de eigen kijk van de leerlingen op het project en het effect op henzelf weer te geven.

4.2 Samenvatting resultaten

De analyse van de data die de leerlingen hebben ingevuld op de voor- en nameting laten kleine positieve verbeteringen zien. Een nauwkeurige blik op de resultaten toont een aantal opvallendheden. Eerst volgt een bespreking van de bijzonderheden bij de attitude ten opzichte van politiek, daarna de bijzonderheden wat betreft het kennisniveau van politiek.

Specifiek voor het project Wegwijs op het Gemeentehuis levert één vraag uit de vragenlijst een significant positief resultaat op. In deze vraag is leerlingen rechtstreeks gevraagd naar hun interesse in politiek. De interesse van de 24 VWO-deelnemers is significant toegenomen. Onderzoek onder een groter aantal deelnemers aan dit specifieke project kan wellicht op meer schalen significante resultaten opleveren. Wanneer specifiek bij het project De Haagse Tribune gekeken wordt naar attitude, dan is op twee subschalen een significante verbetering in attitude te zien. De eerste schaal meet positieve emoties ten opzichte van politiek en de tweede schaal meet het politiek zelfvertrouwen. Deelnemers zijn positiever in hun emoties en hebben meer vertrouwen dat ze zelf invloed kunnen uitoefenen op de politiek na deelname aan het project. Deze verbeteringen zijn consistent met de uitkomst van het 'tevredenheidsonderzoek'. De resultaten laten zien dat eenentwintig leerlingen van de eenenzeventig leerlingen zeggen politiek leuker te zijn gaan vinden. Dit is meer dan een vierde van alle leerlingen. Conclusie is dus dat het

onderzoek een positief effect laat zien op de politieke attitude van jongeren; een antwoord op onderzoeksvraag één.

Het kennisniveau van de leerlingen is gemeten via een nieuw geconstrueerde schaal. Een nauwkeurige analyse van de resultaten laat zien dat bij de leerlingen van het VMBO een significante stijging van het kennisniveau zichtbaar is. De resultaten op de voormeting geven een eenvoudige verklaring voor het uitblijven van een stijging van het kennisniveau bij de leerlingen van de Havo en het VWO. Op de voormeting scoren deze laatste twee groepen namelijk al heel hoog. Er is dus sprake van een plafondeffect bij deze schaal. De leerlingen van de Havo en het VWO hebben wellicht wel iets geleerd, maar datgene wat werd gevraagd in de vragenlijst wisten ze grotendeels voor deelname aan het project al. Het 'tevredenheidsonderzoek' laat er geen twijfel over bestaan dat de leerlingen zelf in elk geval van mening zijn iets geleerd te hebben. Zestig van de eenenzeventig jongeren zeggen zelf het idee te hebben dat ze iets geleerd hebben van de dag (variërend van een beetje tot veel geleerd). Opvallend is ook dat leerlingen die de dag leuk vonden (vijfenzestig van de eenenzeventig leerlingen) hier veelal op de vraag 'Waarom vond je het leuk?' als antwoord hebben gegeven dat de dag leuk was, omdat ze iets geleerd hebben. Concluderend laten deze resultaten zien dat er een significante stijging van het kennisniveau is bij leerlingen van het VMBO, waardoor de tweede onderzoeksvraag gedeeltelijk met 'ja' beantwoord kan worden. Er is een effect op het kennisniveau bij een deel van de onderzoeksgroep.

4.3 Kracht en beperkingen onderzoek

De kracht van dit onderzoek ligt vooral in het feit dat dit soort onderzoek, voor zover bekend, nog niet eerder is gedaan. In de afgelopen jaren is burgerschapsvorming deel gaan uitmaken van veel onderwijscurricula, in navolging van onder andere het advies van de Europese Raad om burgerschapsvorming als één van de kerndoelen te zien van het onderwijs (Birzea et al, 2004). Recente, deels teleurstellende, resultaten van onderzoeken naar houdingen en kennis van jongeren (ten opzichte) van politiek, zorgen ervoor dat projecten om het draagvlak voor democratie als staats- en samenlevingsvorm te vergroten in veel westerse landen uit de grond schieten. Voorbeelden zijn het onderzoek van de IEA (Torney-Purta e.a., 2001) en het onlangs verschenen rapport 'Jonge burgers en democratie. Kennis, houding en vaardigheden.' (Binnema, Adriaansen & Verhue, 2007). In samenwerking met het Instituut voor Publiek en Politiek heeft Dekker (2008) heel recent een masterthesis afgerond waarin projecten voor basisschoolleerlingen uit de landen Engeland, België, Duitsland en Nederland worden beschreven en met elkaar vergeleken. Stuk voor stuk prachtige projecten waar bedenkers en deelnemende leerlingen levendig en enthousiast over kunnen vertellen. Niet één van deze projecten is echter op effectiviteit

onderzocht. Hiermee is de zogenaamde *evidence-based practice*, het handelen op basis van wetenschappelijk onderzoek, duidelijk (nog) niet aanwezig in deze sector. 'Evidence based' interventies kennen op zijn minst een goede wetenschappelijke onderbouwing en daarnaast is het wenselijk dat ze via onderzoek getoetst zijn op hun effectiviteit.

De methodologische beperkingen van dit onderzoek zijn de relatief kleine onderzoeksgroep, die niet aselekt is gekozen. Ook is de spreiding over beide projecten ongelijk. Dit roept de vraag op of de steekproef wel een goede afspiegeling is van de gehele populatie jongeren die deelnemen aan deze projecten, ook wel de populatievaliditeit genoemd ('t Hart, van Dijk, de Goede, Jansen & Teunissen, 1998). Een gemis in dit onderzoek is dat de onderzochte groep niet vergeleken is met een groep die niet heeft deelgenomen aan één van beide projecten, wat een aanbeveling is voor verder onderzoek. Dan is beter meetbaar of een eventuele positievere attitude of hoger kennisniveau wel toe te schrijven is aan de projecten.

Daarnaast zijn de gebruikte schalen om het begrip 'attitude' ten opzichte van politiek te meten nooit eerder toegepast in combinatie met een interventie. Eerdere onderzoeken waarin deze schalen zijn gebruikt betroffen eenmalige metingen om de politieke attitude van een grote groep jongeren te kunnen beschrijven (zie Nuus, 2003, Torney-Purta e.a., 2001, van der Wal, 2004, Wittebrood, 1995). Ook blijkt de nieuw geconstrueerde schaal om het kennisniveau te meten een plafondeffect te hebben, waar uiteraard lering uit getrokken kan worden voor vervolgonderzoek. Verwacht mag worden dat leerlingen met een hoger opleidingsniveau andere dingen leren tijdens hun dag in Den Haag, dan leerlingen van lager opleidingsniveau. Het plafondeffect lijkt vermeden te kunnen worden door hier in het instrument rekening mee te houden. Zo kan er voor elk opleidingsniveau een andere kennisschaal samengesteld worden.

Tenslotte is er discussie mogelijk over de mate van convergente validiteit. Het invullen van de vragenlijsten is klassikaal gedaan, waardoor ook sociale wenselijkheid in de antwoorden een rol kan spelen. Aalberts (2006) heeft er in zijn onderzoek al op gewezen dat het niet 'stoer' is om als jongere te zeggen dat politiek leuk is of interessant. Dit kan een rol hebben gespeeld bij het invullen van de vragenlijst ('t Hart e.a., 1998).

4.4 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Er is discussie mogelijk over hoe draagvlak voor democratie als staats- en samenlevingsvorm het beste bevorderd kan worden. In dit onderzoek is er voor gekozen om te meten of de attitude ten opzichte van politiek verbeterd is en of het kennisniveau is gestegen. Onder andere Gemmeke (1998) noemt dit voorspellers van betrokkenheid bij

politiek en democratie. Mogelijk zijn er ook andere voorspellers. Biesta en Lawy (2006) pleiten er voor dat eerst beter wordt onderzocht hoe democratie wordt aangeleerd. Onderzoek richt zich nu vooral op het implementeren van burgerschap of democratieopvoeding in het bestaande onderwijscurriculum, terwijl onderzoek zich meer zou moeten richten op hoe jongeren daadwerkelijk leren wat democratie behelst en hoe dit zichtbaar is in alle facetten van onze samenleving. Volgens Biesta en Lawy (2006) is de manier waarop jongeren dat wat ze meemaken interpreteren, waaronder ook een dag deelnemen aan een project, geheel afhankelijk van dat wat ze al eerder hebben meegemaakt of later nog gaan meemaken. Hiermee kan deelname aan Wegwijs op het Gemeentehuis of De Haagse Tribune dan ook indirect een positief effect hebben op betrokkenheid bij democratie. Een jongere die een aantal maanden na deelname aan De Haagse Tribune het Kamerlid waar hij mee heeft gesproken ziet debatteren op televisie, blijf wellicht langer kijken. Zo stapelt ervaring zich op ervaring, want socialisatie vindt voortdurend plaats (van der Linden, 1991) en democratie leer je overal (Biesta, 2005). Het doel, meer betrokkenheid bij democratie, zal bij veel positieve ervaringen met democratie, alsmear dichterbij komen. Aan te bevelen is dan ook om in vervolgonderzoek voor deze specifieke projecten meer aandacht te besteden aan de mogelijkheid van een indirect leereffect. Hiervoor lijkt het echter noodzakelijk een groep leerlingen langduriger te volgen, om zo ook effecten op langere termijn te kunnen meten.

Het project Wegwijs op het Gemeentehuis wordt momenteel ongeveer dertig keer per jaar uitgevoerd. Per keer nemen dertig tot tachtig jongeren deel. Het project De Haagse Tribune verwacht dit schooljaar een deelname van 7500 leerlingen en de verwachting is dat dit aantal in de komende jaren alleen maar zal groeien. Zeker nu sprake is van de oprichting van een Huis voor de Democratie en Rechtsstaat in 2013, waar de troonrede op Prinsjesdag 2008 kort naar verwees, kan onderzoek naar hoe jongeren democratie leren, evenals onderzoek naar de effectiviteit van bestaande interventies, meer dan ooit handvaten bieden aan projectontwikkelaars. Projectontwikkelaars kunnen een betere afweging maken in bijvoorbeeld de keuze van een werkvorm, wanneer ze beter weten wat effectief is. Vervolgonderzoek is dan ook wenselijk.

Gebruikte literatuur

- Aalberts, C. (2006). *Aantrekkelijke politiek? Een onderzoek naar jongeren en Popularisering van de politiek*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Andeweg, R.B. (1993). Politiek gedrag. In J.W. van Deth (ed.). *Handboek politicologie*. Assen: van Gorcum, 282-307.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Dijkum, C.J. van (2003). *Basisboek: Statistiek met SPSS*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv.
- Biesta, G.J.J. (2005). Waar wordt democratie geleerd? In: M. de Winter, R. Janssens, & T. Schillemans, *Opvoeding in democratie*. Amsterdam: SWP (51-62).
- Biesta, G.J.J. & Lawy R.S. (2006). From teaching citizenship to learning democracy. Overcoming individualism in research policy and practice. *Cambridge Journal of Education*, 36(1), 63-79.
- Binnema, H., Adriaansen, M. & Verhue, D. (2007). *Jonge burgers en democratie. Kennis, houding en vaardigheden*. Amsterdam: Veldkamp.
- Birzea, C., Kerr, D., Mikkelsen, R., Froumin, I., Losito, B., Pol, M. & Sardoc, M. (2004). *All European study on education for democratic citizenship policies*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Castenmiller, P. (1988). *Participatie in beweging. Ontwikkelingen in politieke participatie in Nederland*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Conover, P.J. & Searing, D.D. (1994). Democracy, citizenship and the study of political socialization. In I. Budge & D. McKay (eds.). *Developing democracy: comparative research in honour of J.F.P. Blondel*. Londen: Sage.
- Crick, B. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools; final reports of the advisory group on citizenship*. London: QCA.
- Dekker, A. (2008). *Politieke socialisatie in het primair onderwijs. Een vergelijking tussen de vertaling van beleid in België, Duitsland, Engeland en Nederland*. Thesis, Master Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken, Universiteit Utrecht.

- Dekker, P. (2005). Goed burgerschap in enquetes. In: P. Dekker en J. de Hart (red.). *De goede burger*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (69-83).
- Dekker, P. (2006). Sociaal burgerschap en politieke democratie. *Reflexief, themanummer 'Burgerschap in het onderwijs', 5*, 4-7.
- Department for Education and Employment and Qualifications and Curriculum Authority (1999a). *The national curriculum. Handbook for primary teachers in England. Key Stages 1 and 2*. (Londen, HMSO).
- Department for Education and Employment and Qualifications and Curriculum Authority (1999b). *The national curriculum. Handbook for secondary teachers in England. Key Stages 3 and 4*. (Londen, HMSO).
- Dewey, J. (1966). *Democracy and education*. New York: Macmillan.
- Dewey, J. (1999). *Ervaring en opvoeding*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Fennema, M. (2003). *Over de kwaliteit van politieke elites*. Amsterdam: UvA.
- Galston, W.A. (2001). Political knowledge, political engagement, and civic education. *Annual Review of Political Sciences*, 4, 217-234.
- Galston, W.A. (2003). Civic Education and Political Participation. *Phi Delta Kappan*, 85(1), 29-33.
- Gemmeke, M. (1998). *Politieke Betrokkenheid van Kinderen op de Basisschool*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Greenstein, F.I. (1968). Socialization: political socialization. In: D. L. Sills (ed.). *International Encyclopedia of social sciences*. New York: Macmillan.
- Hart, H. 't, Dijk, J. Van, Goede, M.P.M. de, Jansen, W. & Teunissen, J. (1998). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Hoeven, M.J.A. van der (2006). *Wet van 9 december 2005, houdende opneming in de Wet*

op het primair onderwijs, de Wet op de expertisecentra en de Wet op het voortgezet onderwijs van de verplichting voor scholen om bij te dragen aan de integratie van leerlingen in de Nederlandse samenleving. Mededeling Ministerie OCW:voorlichtingspublicatie CFI.

Hyman, H.H. (1959). *Political socialization: a study in the psychology of political behavior.*

Jennings, M.K. & Niemi, R.G. (1981). *Generations and politics: a panel study of young adults and their parents.* Princeton: Princeton University Press.

Linden, F.J. van der (1991). *Adolescent lifeworld. Theoretical and empirical orientations in sozalisation processes of Dutch Youth.* Amsterdam: Swets & Zeitlinger b.v.

McLaughlin, T.H. (2000). Citizenship education in England: the Crick Report and beyond. *Journal of Philosophy of Education, 34(4), 541-570.*

Nuus, M. (2003). *Towards a better understanding of Dutch youth's intentions to vote.* Thesis, Politieke Wetenschappen, Universiteit Leiden.

Park, A. (1995). Teenagers and their politics. In: R. Jowell, J. Curtice, A. Park, L. Brook & D. Ahrendt, *British social attitudes, 12th report.* Dartmouth: Aldershot ( ).

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2006). *Democratie voorbij de instituties.*

Sears, D.O. (1990). Whither political sozialisatien research?: the question of persistence. In: O. Ichilov (ed.). *Political socialization, citizenship education, and democracy.* New York: Teachers College, 69-97.

Theiss-Morse, E. & Hibbing, J.R. (2005). Citizenship and Civic Engagement. *Annual Review of Political Science, 8, 227-249.*

Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H. & Schulz, W. (2001). *Citizenship and Education in twenty eight countries: Civic Knowledge and Engagement at age fourteen.* Amsterdam: The International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Wal, M. van der (2004). *Competencies to participate in life. Measurement and the impact*

of school. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Westheimer, J. (2005). Democratic Dogma: There is no one-size-fits-all approach to schooling for democracy. *Canadian Issues Magazine*, 15 (1), 25 – 39.

Winter, M. de (2004). *Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang: de noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief*. Den Haag: Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid.

Winter, M. de (2005). Democratie-opvoeding versus de code van de straat. In: M. de Winter, R. Janssens, & T. Schillemans, *Opvoeding in democratie*. Amsterdam: SWP (11-32).

Wittebrood, K. (1995). *Politieke socialisatie in Nederland. Een onderzoek naar de verwerving en ontwikkeling van politieke houdingen van havo- en vwo-leerlingen*. Amsterdam: Thesis Publishers.

Gebruikte websites met informatie over de projecten Wegwijs op het Gemeentehuis en De Haagse Tribune:

www.publiek-politiek.nl

www.dehaagsetribune.nl

www.wegwijsdagen.nl

Bijlage A – vragenlijst –

Vraag 1. Ben je een meisje of een jongen? Zet een kruisje door het hokje voor het juiste antwoord.

- Antwoord: Meisje
 Jongen

Vraag 2. Wat is je leeftijd?

Antwoord: Ik ben ..... jaar.

Vraag 3. In welke plaats woon je?

Antwoord: Naam woonplaats: .....

Vraag 4. Op welke school zit je?

Antwoord: Naam school: .....

Vraag 5. In welke klas zit je? Zet een kruisje door het hokje voor het juiste antwoord.

- Antwoord: 1^e klas
 2^e klas
 3^e klas
 4^e klas
 5^e klas
 6^e klas

Vraag 6. Op welk type school zit je? Zet een kruisje door het hokje voor het juiste antwoord.

- Antwoord: Leerwegondersteunend onderwijs
 VMBO basisberoepsgerichte leerweg
 VMBO kaderberoepsgerichte leerweg
 VMBO gemengde leerweg
 VMBO theoretische leerweg
 HAVO
 VWO
 Anders, namelijk: .....

Vraag 7. Waar denk je aan als je het woord “politiek” hoort? Schrijf de eerste twee woorden op die je direct te binnen schieten.

Antwoord: 1).....

2).....

Vraag 8. Wat voor soort gevoel roept het woord “politiek” bij je op? Hieronder staan een aantal gevoelens. Daarachter staan cijfers. *Cijfer 1* betekent dat je een gevoel *heel erg* hebt. *Cijfer 5* betekent dat je dat gevoel *helemaal niet* hebt. Geef bij elk gevoel aan in welke mate het aanwezig is door een cijfer te omcirkelen.

Antwoord: 1 = Ja, dit gevoel heb ik heel erg
 2 = Ja, dit gevoel heb ik wel
 3 = Tussenin
 4 = Nee, dit gevoel heb ik niet
 5 = Nee, dit gevoel heb ik helemaal niet

		<i>Ja, heel erg</i>			<i>Nee, helemaal niet</i>	
A.	Blij	1	2	3	4	5
B.	Boos	1	2	3	4	5
C.	Verveeld	1	2	3	4	5
D.	Enthousiast	1	2	3	4	5
E.	Bang	1	2	3	4	5
F.	Verbondenheid	1	2	3	4	5
G.	Bewondering	1	2	3	4	5
H.	Haat	1	2	3	4	5

Vraag 9. Op hoeveel dagen heb je de laatste 7 dagen de krant gelezen?

Antwoord: Elke dag of bijna elke dag
 3 à 4 dagen
 1 à 2 dagen
 Helemaal niet
 Weet niet

Vraag 10. Op hoeveel dagen heb je de laatste 7 dagen naar het journaal gekeken?

Antwoord: Elke dag of bijna elke dag
 3 à 4 dagen
 1 à 2 dagen
 Helemaal niet
 Weet niet

Vraag 11. Op hoeveel dagen heb je de laatste 7 dagen een actualiteitenprogramma op televisie gekeken? (Bijvoorbeeld NOVA of Eén Vandaag)

Antwoord: Elke dag of bijna elke dag
 3 à 4 dagen
 1 à 2 dagen
 Helemaal niet
 Weet niet

Vraag 12. Op hoeveel dagen heb je de laatste 7 dagen op het internet gesurft naar politieke partijen of verkiezingen?

- Antwoord:
- Elke dag of bijna elke dag
  - 3 à 4 dagen
  - 1 à 2 dagen
  - Helemaal niet
  - Weet niet

Vraag 13. Er zijn mensen die vaak over politieke onderwerpen praten, terwijl anderen dat niet doen. Hoe vaak praat jij over politiek?

- Antwoord:
- Vaak
  - Regelmatig
  - Af en toe
  - Nooit

Vraag 14. Sommige mensen zijn zeer geïnteresseerd in *de politiek in Nederland*, terwijl anderen daar helemaal geen interesse voor hebben. Hoe is dat bij jou? Kruis een antwoord aan dat op jou van toepassing is.

- Antwoord: In de politiek ben ik:
- Zeer geïnteresseerd
  - Geïnteresseerd
  - Niet geïnteresseerd, niet ongeïnteresseerd
  - Ongeïnteresseerd
  - Zeer ongeïnteresseerd

Vraag 15. Hieronder staat een aantal activiteiten die je zou kunnen doen als je ergens tegen wilt protesteren of als je je mening duidelijk wilt maken aan andere mensen. Geef bij elke activiteit aan in hoeverre je je kan voorstellen dat je deze activiteit zal gaan uitvoeren. Doe dit door een cijfer te omcirkelen. *Cijfer 1* betekent dat je het je heel goed voor kunt stellen. *Cijfer 5* betekent dat je het je helemaal niet voor kunt stellen.

		<i>kan ik mij zeker voorstellen</i>			<i>kan ik mij niet voorstellen</i>	
		1	2	3	4	5
A.	Naar een politieke bijeenkomst of verkiezingsbijeenkomst gaan.	1	2	3	4	5
B.	Een handtekeningactie organiseren.	1	2	3	4	5
C.	Politieke affiches (posters) ophangen.	1	2	3	4	5
D.	Een handtekening zetten bij een handtekeningactie.	1	2	3	4	5
E.	Met politici spreken of op een andere wijze politieke zaken bij hen naar voren brengen (bijvoorbeeld mailen).	1	2	3	4	5
F.	Naar een lezing of discussiebijeenkomst over een politiek onderwerp gaan.	1	2	3	4	5

Vraag 16. Hier volgen enige uitspraken. Achter elke uitspraak staan cijfers. In welke mate ben je het eens of oneens met deze uitspraken? Zet een cirkel om het cijfer dat jouw mening weergeeft.

Antwoord: 1 = Geheel mee eens
 2 = Mee eens
 3 = Niet mee eens, niet mee oneens
 4 = Mee oneens
 5 = Geheel mee oneens

		<i>geheel mee eens</i>			<i>geheel mee oneens</i>	
		1	2	3	4	5
A.	Leden van de Tweede Kamer geven niets om de mening van mensen zoals ik.	1	2	3	4	5
B.	Politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in de stemmen van mensen, niet in hun meningen.	1	2	3	4	5
C.	Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.	1	2	3	4	5
D.	Er stemmen zoveel mensen bij de verkiezingen dat mijn stem er niet toe doet.	1	2	3	4	5
E.	Politici beloven tegen beter weten in meer dan ze kunnen waarmaken.	1	2	3	4	5
F.	Ministers en staatssecretarissen zijn vooral op hun eigen belang uit.	1	2	3	4	5
G.	Lid van de Tweede Kamer word je eerder door je politieke vrienden dan door je bekwaamheid.	1	2	3	4	5
H.	In de Tweede Kamer wordt meer gekletst dan er uitkomt. (Meer woorden dan daden).	1	2	3	4	5
I.	Leden van de Tweede Kamer letten te veel op het belang van machtige groepen in plaats van op het belang van iedereen.	1	2	3	4	5

Vraag 17. Zou je als je volwassen ben lid worden van een politieke partij?

Antwoord: Zeker wel
 Waarschijnlijk wel
 Waarschijnlijk niet
 Zeker niet
 Weet niet

Vraag 18. Zou je als je volwassen bent brieven gaan schrijven naar kranten waarin je je zorgen uit over politiek en maatschappij?

Antwoord: Zeker wel
 Waarschijnlijk wel
 Waarschijnlijk niet
 Zeker niet
 Weet niet

Vraag 19. Zou je al je volwassen bent je kandidaat stellen voor de gemeenteraad?

- Antwoord:
- Zeker wel
  - Waarschijnlijk wel
  - Waarschijnlijk niet
  - Zeker niet
  - Weet niet

Vraag 20. Hieronder volgen enige stellingen over 'goed burgerschap'. Achter elke stelling staan cijfers. In welke mate vind je dat de uitspraken belangrijk zijn? Zet een cirkel om het cijfer dat jouw mening weergeeft.

- Antwoord:
- 1 = Zeer belangrijk
  - 2 = Een beetje belangrijk
  - 3 = Niet zo belangrijk
  - 4 = Helemaal niet belangrijk

Een goede burger...		<i>Zeer belangrijk</i>		<i>Helemaal niet belangrijk</i>	
		1	2	3	4
A.	...gaat altijd stemmen wanneer er verkiezingen zijn.	1	2	3	4
B.	...is lid van een politieke partij.	1	2	3	4
C.	...weet iets over de geschiedenis van zijn land.	1	2	3	4
D.	...volgt politieke discussie via krant, radio of televisie.	1	2	3	4
E.	...heeft respect voor politici.	1	2	3	4
F.	...doet mee aan politieke discussies.	1	2	3	4

Vraag 21. Uit hoeveel leden bestaat de Tweede Kamer?

Antwoord: .....

Vraag 22. Welke partij(en) is/zijn vertegenwoordigd in de huidige regering?

Antwoord: .....

Vraag 23. Hoe heet de minister-president?

Antwoord: Naam: .....

Vraag 24. Hoe heet de minister van Financiën?

Antwoord: Naam: .....

Vraag 25. Noem één belangrijke taak van de Tweede Kamer:

Antwoord: .....

Vraag 26. Om de hoeveel jaar zijn er verkiezingen voor de Tweede Kamer als het kabinet tussendoor niet valt?

Antwoord: .....

Vraag 27. Hoeveel leden heeft een gemeenteraad?

Antwoord: 40 leden
 22 leden
 Dat hangt af van het aantal inwoners van een gemeente.
 Dat hangt af van de oppervlakte van een gemeente.

Vraag 28. Hoe heet de burgemeester in jouw gemeente?

Antwoord: Naam: .....

Vraag 29. Wordt een burgemeester gekozen?

Antwoord: Ja
 Nee
 Weet niet

Vraag 30. Zijn de wethouders lid van de gemeenteraad?

Ja
 Nee
 Weet niet

Bijlage B – Schaalconstructies –

In deze bijlage wordt de constructie van het in dit onderzoek gebruikte meetinstrument behandeld. In paragraaf 3.4 wordt naar deze bijlage verwezen. Deze vragenlijst heeft gegevens verzameld betreffende (1) de attitude ten opzichte van politiek, (2) de kennis van politiek en (3) achtergrondkenmerken van twee groepen scholieren. Deze drie onderwerpen komen hieronder op volgorde aan bod.

1. Attitude ten opzichte van politiek

De attitude van jongeren ten opzichte van de politiek is gemeten middels zes schalen, (1) politieke emoties, met de subschalen positieve en negatieve emoties, (2) politieke interesse, (3) bereidheid tot conventionele politieke participatie, (4) politieke vervreemding, met de subschalen politiek zelfvertrouwen en politiek cynisme, (5) verwachting over politieke participatie in toekomst en (6) het belang dat jongeren hechten aan conventioneel burgerschap. Deze schalen zijn afkomstig uit eerdere onderzoeken. Dat wil zeggen dat de vragenlijst samengesteld is uit delen van eerder gebruikte vragenlijsten. In de vragenlijst komen de vragen rondom attitude aan bod van vraag 8 tot en met vraag 20. Hieronder wordt op elke schaal nader ingegaan en ook vermeldt uit welk onderzoek de schaal afkomstig is.

Schaal 1: politieke emoties

De schaal politieke emoties is afkomstig uit onderzoek van Nuus (2003). Wanneer je politiek gedrag wilt verklaren is het ondenkbaar om emoties niet mee te nemen. Mensen laten zich in hun gedrag nu eenmaal niet alleen leiden door ratio, maar ook door emotie (Nuus, 2003). De schaal peilt de emoties ten opzichte van de politiek in het algemeen. Er worden acht emoties gemeten die onder te verdelen zijn in een positieve dimensie (blij, enthousiast, verbondenheid en bewondering) en een negatieve dimensie (boos, verveeld, bang en haat). De Cronbach's alpha (maat voor homogeniteit) van de schaal in zijn geheel is 0,58. Deze alpha is matig. Dit betekent dat in de analyse niet de schaal in zijn geheel wordt meegenomen, maar onderverdeeld in de volgende twee subschalen:

Schaal 1a: positieve emoties ten opzichte van politiek

De oorspronkelijke vragen van Nuus (2003) zijn in deze vragenlijst ongewijzigd overgenomen. Deze schaal bestaat uit vraag 8a, 8d, 8f en 8g. Na invoering van de gegevens is gekeken naar de homogeniteit van deze schaal. Op de voormeting is de Cronbach's alpha van de 4 items 0,76 en op de nameting 0,75. Dit wil zeggen dat de vier items die tezamen het concept 'positieve emoties' behoren te meten ook inderdaad in

hoge mate hetzelfde concept meten. Dit is consistent met de Cronbach's alpha in het onderzoek van Nuus (2003), deze is 0,77.

Schaal 1b: negatieve emoties ten opzichte van politiek

Deze schaal bestaat uit vraag 8b, 8c, 8e en 8h. Cronbach's alpha in het onderzoek van Nuus (2003) is 0,53. In het onderzoek van Nuus (2003) was de betrouwbaarheid van deze schaal dus niet zo groot. In grote mate werd dit veroorzaakt door het item 'verveling'. Nuus (2003) constateerde dat deze emotie blijkbaar iets anders representeert dan de emoties 'boos', 'haat' en 'bang'. Een goede verklaring hiervoor wordt niet gegeven. In dit onderzoek is opnieuw bekeken of deze schaal betrouwbaar is. De Cronbach's alpha is 0,51 op de voormeting en 0,54 op de nameting. Ook hier is de betrouwbaarheid dus niet zo groot. Bij verwijdering van 'verveling' wordt de alpha 0,70 op de voormeting en 0,64 op de nameting. Aangezien deze alpha wel boven de 0,60 is, en daarmee acceptabel, wordt het item 'verveling' verwijderd.

Schaal 2: politieke interesse

Deze schaal bestaat uit vraag 9, 10, 11, 12, 13 en 14. De schaal politieke interesse is afkomstig uit Wittebrood (1995) en in hernieuwde versie gebruikt door Nuus (2003).

De schaal bestaat uit vijf vragen die ingaan op de uitingen van politieke interesse en één vraag waarin direct gevraagd wordt naar politieke interesse. Gemmeke (1998) heeft een vergelijkbare schaal gebruikt die zij 'gedragmatige politieke betrokkenheid' noemt. Hierin komen alleen de vragen aan bod die Wittebrood (1995) interpreteert als uitingen van politieke interesse. Volgens Wittebrood (1992, 1995) uit interesse in politiek of belangstelling voor politiek zich namelijk in politiek gedrag. Dat wil zeggen dat mensen die meer geïnteresseerd zijn in politiek er ook meer over praten en politieke gebeurtenissen meer volgen via media.

De rangcorrelatiecoëfficiënt (Spearman's rho) van de schaal is in het onderzoek van Wittebrood 0,70. De interne betrouwbaarheid van de schaal kan met deze score als acceptabel worden beschouwd. In deze vragenlijst is de schaal van Wittebrood (1995) gedeeltelijk aangepast. Vraag 9, 10, en 11 zijn in vraagstelling aangepast. De oorspronkelijke vragen van Wittebrood (1995) begonnen met 'hoe vaak kijk of lees jij...'. De hier geformuleerde vragen richten zich specifiek op de afgelopen zeven dagen. Dit is naar voorbeeld van Nuus (2003). Vraag 12 (surfen op het internet) is een vraag afkomstig uit Nuus (2003) en komt dus in de oorspronkelijke schaal niet voor. Verwacht wordt dat deze vraag positief samenhangt met de andere vragen uit de schaal. Reden voor opname van deze vraag is het zeer frequente gebruik van internet door veel jongeren (Haan & Hof, 2006).

Bij analyse van deze schaal blijkt de analysetechniek te ingewikkeld voor de onderzoeker. Aangezien het 'slechts' een masterthesis betreft, is besloten vraag 13 en 14 te schrappen. Vraag 9, 10, 11 en 12 hebben een zelfde vraagstelling en gelijke antwoordcategorieën, waardoor hier een simpelere analysetechniek op toe te passen is. Na analyse blijkt vraag 12 niet onderscheidend te zijn. Zowel op de voor- als nameting blijkt meer dan 95% van de leerlingen niet gesurft te hebben naar politieke partijen op het internet. Daarom wordt vraag 12 geschrapt. In de schaal politieke interesse blijven nu slechts vraag 9, 10 en 11 over. De Cronbach's alpha blijkt voor deze kleine schaal op de voormeting is 0,39 en op de nameting 0,63.

Schaal 3: bereidheid tot conventionele politieke participatie

De schaal 'bereidheid tot conventionele politieke participatie', afkomstig uit onderzoek van Wittebrood (1995), noemt participatiemogelijkheden voor jongeren. De schaal meet de bereidheid die jongeren hebben om te participeren, en niet de daadwerkelijke participatie. Deze schaal bestaat uit vraag 15a, 15b, 15c, 15d, 15e en 15f. De rangcorrelatiecoëfficiënt (Spearman's rho) van de schaal is in het onderzoek van Wittebrood 0,75. De interne betrouwbaarheid kan daarmee als goed beoordeeld worden. De oorspronkelijke vraagstelling van Wittebrood (1995) is overgenomen. Er is tweemaal iets tussen haakjes toegevoegd. Zo is achter het woord 'affiches' ter verduidelijking het woord 'posters' tussen haakjes gezet en is bij vraag 15e tussen haakjes een voorbeeld genoemd. De Cronbach's alpha in dit onderzoek is 0,72 (voormeting) en 0,78 (nameting). Er is dus een hoge mate van homogeniteit binnen deze schaal.

Schaal 4: politieke vervreemding

De schaal 'politieke vervreemding' wordt in politicologisch onderzoek veel gebruikt. Deze schaal is afkomstig uit onderzoek van Nuus (2003) en in bijna vergelijkbare versie ook al gebruikt door Wittebrood (1995). Vervreemding van de politiek leidt tot afzondering van de politiek of onconventionele politieke participatie. Het begrip politieke vervreemding wordt in het meeste onderzoek opgedeeld in de indicatoren 'politiek zelfvertrouwen' en 'politiek cynisme'. Politiek zelfvertrouwen gaat over het gevoel zelf invloed uit te kunnen oefenen op politiek en politiek cynisme verwijst naar gevoelens van ongeloof in goede bedoelingen, oprechtheid en bekwaamheid van politici of het politieke apparaat (Wittebrood, 1995). In recente literatuur is wat discussie ontstaan rondom het onderwerp 'politieke vervreemding'. Zo kan weinig politiek zelfvertrouwen ook worden gezien als een indicator voor politiek cynisme en daarmee dus indirect verband houden met politieke vervreemding. Tevens is opgemerkt dat cynisme niet altijd leidt tot politieke inactiviteit

(Aalberts, 2006). Beide subschalen worden echter al sinds jaar en dag gebruikt in de Nederlandse Nationale Kiezersonderzoeken (NKO).

Schaal 4a: Politiek zelfvertrouwen

Deze schaal bestaat uit vraag 16a, 16b, 16c en 16d. De oorspronkelijke vraagstelling van Nuus (2003) is in dit onderzoek letterlijk overgenomen. Cronbach's alpha in het onderzoek van Nuus (2003) is 0,72. In dit onderzoek is de Cronbach's alpha is 0,72 op de voormeting en 0,69 op de nameting, wat wil zeggen dat de items binnen de subschaal in grote mate hetzelfde meten.

Schaal 4b: Politiek cynisme

Deze schaal bestaat uit vraag 16e, 16f, 16g, 16h en 16i. De oorspronkelijk vraagstelling van Nuus (2003) is in dit onderzoek letterlijk overgenomen. Alleen bij vraag 16h is tussen haakjes een uitleg toegevoegd wegens twijfel over de moeilijkheid van de vraagstelling. Cronbach's alpha in het onderzoek van Nuus (2003) is 0,75. In dit onderzoek is de Cronbach's alpha ook 0,75, zowel op de voor- als nameting.

Schaal 5: Verwachting over politiek participatie in toekomst

Deze schaal bestaat uit vraag 17, 18 en 19 en is afkomstig uit onderzoek van Torney-Purta en anderen (2001), allen werkzaam voor The International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Deze schaal gaat, in tegenstelling tot schaal 3, over participatiemogelijkheden die jongeren pas in de toekomst hebben. Reden hiervoor is dat jongeren nog weinig mogelijkheden hebben om daadwerkelijk te participeren. Zo hebben ze nog een stemrecht. Het meten van bereidheid in de toekomst zegt daarom meer over de belangstelling die jongeren hebben voor politiek, dan het meten van de daadwerkelijke participatie. Cronbach's alpha in dit onderzoek is respectievelijk op de voor- en nameting 0,77 en 0,71; hoog genoeg om mee te kunnen nemen in een analyse. De oorspronkelijke vraagstelling van Torney-Purta en anderen (2001) is in dit onderzoek vertaald van Engels naar Nederlands.

Schaal 6: het belang dat jongeren hechten aan conventioneel burgerschap

Deze schaal is, evenals schaal 5, afkomstig uit onderzoek van Torney-Purta en anderen (2001) en bestaat uit vraag 20a tot en met 20f. De oorspronkelijke vraagstelling van Torney-Purta en anderen (2001) is in dit onderzoek vertaald van Engels naar Nederlands. De schaal heet in de oorspronkelijke taal 'importance of conventional citizenship'. Cronbach's alpha in eerder onderzoek was 0,67. Nu is de Cronbach's alpha 0,75 op de voormeting en 0,68 op de nameting. Ook dit is hoog genoeg om mee te nemen in de analyse.

2. Kennis van politiek

Schaal 7: Politieke kennis

Naast het meten van attitude leent deze vragenlijst zich ook goed om opgedane kennis te meten. Het project De Haagse Tribune besteedt veel aandacht aan het overbrengen van kennis, terwijl het project Wegwijs op het Gemeentehuis hier veel minder aandacht aan besteedt. De verwachting is dan ook dat de groep die aan het project De Haagse Tribune deelgenomen heeft, de vragen over de nationale politiek significant beter kunnen beantwoorden in vergelijking met de andere groep. Ook wordt verwacht dat de kennis van de gemeentepolitiek bij beide groepen niet groot zal zijn.

Deze schaal is niet eerder gebruikt. Hieronder staan de vragen met daarbij tussen haakjes de goede antwoorden. De eerste zes vragen richten zich op de nationale politiek en komen normaliter in het programma De Haagse Tribune aan bod. De laatste vier vragen richten zich met name op gemeentepolitiek, maar kunnen ook veronderstelt worden als algemene kennis.

Vraag 21 = Aantal leden Tweede Kamer (antwoord: 150)

Vraag 22 = Partijen in regering (antwoord: CDA, PvdA en ChristenUnie)

Vraag 23 = Naam minister-president (antwoord: Balkenende)

Vraag 24 = Naam Minister van Financiën (antwoord: Bos)

Vraag 25 = Taak Tweede Kamer (antwoord: regering controleren of wetten -maken, -wijzigen, -indienen, -goedkeuren, -afwijzen)

Vraag 26 = Verkiezingen (antwoord: 4 jaar)

Vraag 27 = Aantal leden gemeenteraad (antwoord: 'dat hangt af van het aantal inwoners')

Vraag 28 = Naam burgemeester (antwoord: verschilt per gemeente)

Vraag 29 = Wel of geen gekozen burgemeester (antwoord: 'nee')

Vraag 30 = Wethouders wel of niet lid van gemeenteraad (antwoord: 'nee')

Cronbach's alpha in dit onderzoek is 0,57 op de voormeting en 0,59 op de nameting. De meeste onderzoekers hanteren een grens van 0,60 (bij complexe begrippen) tot 0,80 (bij minder complexe begrippen) bij beoordeling van de homogeniteit van een schaal. Alleen boven de gestelde grens mag de schaal meedoen in de analyse. In dit geval gaat het echter om een nieuw gevormde schaal en een betrouwbaarheid van ongeveer 0,59 is dan niet slecht. Zeker aangezien de schaal niet is uitgetoetst op een groep proefpersonen. Toch is deze alpha matig, aangezien het begrip 'kennis van politiek' niet heel complex is. Minder complex in elk geval dan de eerdere schalen rondom 'attitude'. Na berekening van de itemtotaalcorrelatie blijkt de alpha te stijgen wanneer de vraag 'hoe heet de

burgemeester in jouw gemeente?’ geschrapt wordt. De Cronbach’s alpha is dan gemiddeld over de voor- en nameting respectievelijk 0,69 en 0,66. Dit item is daarom verwijderd.

3. Achtergrondkenmerken

Naast bovenstaande gegevens wordt de leerlingen ook gevraagd naar enkele achtergrondkenmerken, te weten sekse, leeftijd, woonplaats, school, klas en type school. Al deze kenmerken worden direct aan de leerlingen gevraagd. Bij het kenmerk sekse worden jongens en meisjes als afzonderlijke categorieën onderscheiden. Leeftijd van de leerlingen is een variabele op ratio niveau en hoeft voor rekenkundige bewerkingen niet noodzakelijk in categorieën ingedeeld worden. Woonplaats en schoolnaam wordt verkregen door het stellen van directe open vragen. De klas van de leerlingen wordt verkregen door een gesloten vraag te stellen met zes antwoordcategorieën oplopend van de eerste tot en met de zesde klas. Schooltype wordt onderscheiden in acht categorieën van leerwegondersteunend onderwijs tot en met VWO.

Items in de vragenlijst die onder de noemer ‘sociale kenmerken’ vallen zijn item 1, 2, 3, 4, 5 en 6.

Voor de totstandkoming van deze bijlage is gebruik gemaakt van de volgende bron:

Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Dijkum, C.J. van (2003). *Basisboek: Statistiek met SPSS*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv.

Bijlage C – Reacties leerlingen op project De Haagse Tribune –

Inleiding

Voor het dataonderzoek zijn vragenlijsten ingevuld door 3 schoolklassen die meegedaan hebben aan het project De Haagse Tribune. Tijdens de nameting hebben de leerlingen echter ook vijf vragen voorgeschoteld gekregen waarin ze hun mening over de dag kwijt konden. Dit zijn de vijf vragen:

Vraag 1. Vond je het project De Haagse Tribune leuk?

Antwoord: Ja
 Nee

Waarom?

Antwoord: .....

Vraag 2. Wat vond je het leukste onderdeel van De Haagse Tribune?

Antwoord: .....

Vraag 3. Wat vond je niet zo leuk aan De Haagse Tribune?

Antwoord: .....

Vraag 4. Heb je iets geleerd van De Haagse Tribune?

Antwoord: Ja, heel veel
 Ja, een beetje
 Nee, niet zo veel
 Nee, helemaal niet

Vraag 5. Ben je anders over politiek gaan denken na het dagje Haagse Tribune?

Ja, ik ben politiek *leuker* gaan vinden
 Ja, ik ben politiek *minder leuk* gaan vinden
 Nee, ik denk nog steeds hetzelfde over politiek

Dit document bevat een samenvatting van de antwoorden die de leerlingen gegeven hebben. Er volgt een beschrijving per klas, omdat de klassen verschillen in opleidingsniveau.

Antwoorden van de VMBO-leerlingen (programma 1)

In totaal hebben 25 VMBO-leerlingen deze vragenlijst ingevuld. Het zijn vierdeklassers en ze volgen allemaal de theoretische leerweg. De gemiddelde leeftijd is 16 jaar. De groep bestaat uit 14 meisjes en 11 jongens.

Vraag 1: Vond je het project leuk?

Slechts 2 leerlingen geven aan dat ze het project niet leuk vonden. De één geeft als reden dat alleen een bezoek aan de Tweede Kamer had volstaan en de ander schrijft 'het interesseert me niet echt'. De andere 23 leerlingen hebben de dag als 'leuk' ervaren. Als reden hiervoor worden de volgende drie zaken veel genoemd:

- De dag was interessant (door 7 leerlingen genoemd).
- Het was leuk om een dag weg te zijn van school, eens iets anders te doen (door 6 leerlingen genoemd).
- De dag was leerzaam (door 10 leerlingen genoemd).

Overige redenen waarom leerlingen de dag leuk vonden, zijn: 'Den Haag is een boeiende stad', 'Ik heb bekende mensen gezien' en 'Dit was beter dan een saaie les'.

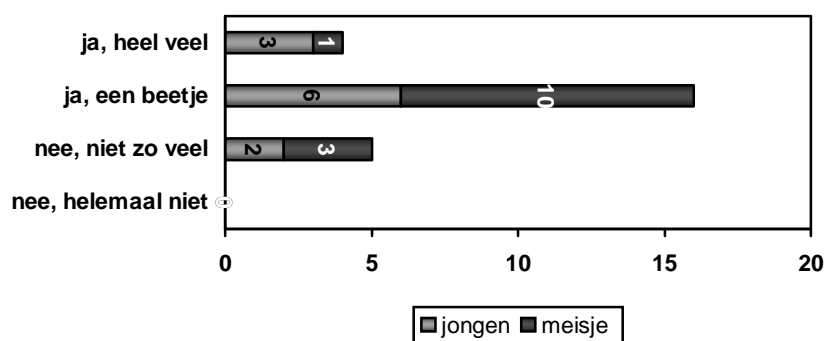
Vraag 2: Wat vond je het leukste onderdeel?

Meer dan de helft van de leerlingen geeft aan dat het leukste onderdeel het bezoek aan de Tweede Kamer was, of, meer specifiek, het zien van de plenaire zaal en het bijwonen van een stukje van de vergadering. Daarnaast noemen zes leerlingen het rondje Binnenhof of vrij rondlopen. Ook genoemd door een enkele leerling is het zien van de stad Den Haag, het gesprek met het kamerlid en het zien van Geert Wilders. Twee leerlingen schrijven dat ze 'alles' leuk vonden.

Vraag 3: Wat vond je niet zo leuk?

De leerlingen zijn niet eenduidig over wat het minst leuke was van dag. Vijf leerlingen geven antwoorden die te maken hebben met te lang stil zitten of te lang stil moeten zijn. Drie leerlingen geven aan dat ze het rondje Binnenhof niet leuk vonden. Dit in tegenstelling tot de leerlingen die dat juist bij de vorige vraag noemden als één van de leukste dingen. Eén leerling vindt dat er te kort op de publieke tribune is gezeten, terwijl een andere leerling dat juist saai vond. Drie leerlingen vonden de film niet zo leuk, één leerling de bingo niet en een ander vond het rondje door het museum te lang duren. Dan is er nog een leerling die 'alle opdrachten' niet leuk vond en een leerling die 'alle vragen' die gesteld werden niet leuk vond. Tenslotte vond één leerling het jammer dat hij niet met Balkende heeft kunnen spreken.

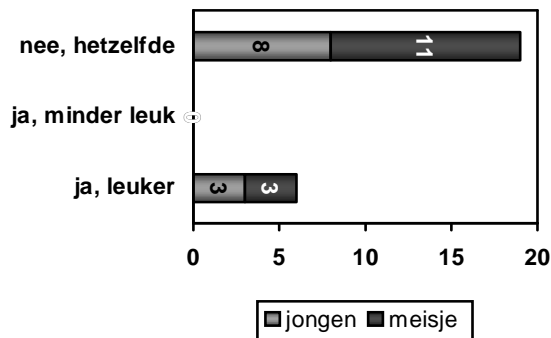
Vraag 4: Heb je er iets van geleerd?

Zestien van de 25 leerlingen geven aan dat ze van De Haagse Tribune een beetje geleerd hebben. Vijf leerlingen vinden dat ze niet zo veel geleerd hebben, terwijl vier leerlingen aangeven heel veel geleerd te hebben.

Vraag 5: Ben je anders over politiek gaan denken?

Het merendeel van de leerlingen heeft het idee dat hij of zij nog steeds hetzelfde over politiek denkt na afloop van deelname aan het project De Haagse Tribune. Zes leerlingen zeggen politiek leuker te zijn gaan vinden.

Antwoorden van de Havo-leerlingen (programma 2)

In totaal hebben 25 Havo-leerlingen deze vragenlijst ingevuld. Het zijn vierdeklassers en ze volgen Daltononderwijs. De gemiddelde leeftijd is 16 jaar. De groep bestaat uit 12 meisjes en 13 jongens.

Vraag 1: Vond je het project leuk?

Van de 25 leerlingen vonden 24 leerlingen het project De Haagse Tribune leuk. Slechts 1 persoon vond het niet zo leuk, maar gaf aan wel iets geleerd te hebben. De andere 24 leerlingen geven met verschillende redenen aan waarom ze de dag leuk vonden. Hier volgen een aantal quotes:

'Het legde veel uit op een jongerenmanier.'

'Omdat we bekende mensen zagen.'

'Leuk om het Binnenhof een keer in het echt te zien.'

'We hebben op een redelijk leuke manier best veel geleerd.'

'Je bent een dagje uit het klaslokaal.'

'Je herkende mensen die je normaal op tv zag en ze waren veel relaxter dan je zou denken.'

Verder noemen leerlingen het programma afwisselend, educatief, interessant en leuk. Ook vonden ze de dag gezellig.

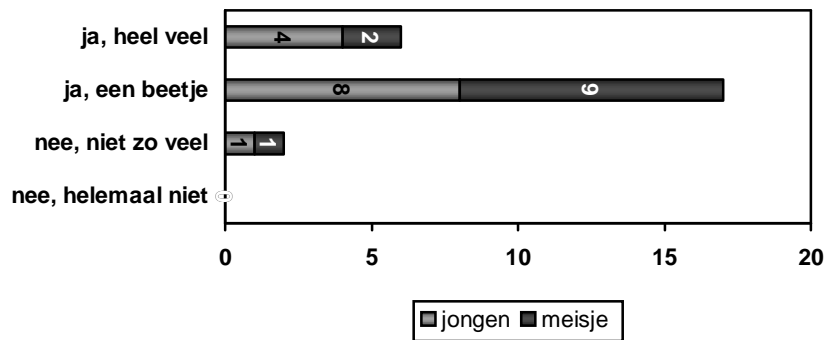
Vraag 2: Wat vond je het leukste onderdeel?

Ook in deze klas vindt meer dan de helft van de leerlingen het leukste onderdeel van de dag het bezoek aan de Tweede Kamer. De meeste leerlingen noemen specifiek het bezoek aan de plenaire zaal daarbij. Een enkele leerling noemt ook het gesprek met het kamerlid. Vijf leerlingen vonden het rollenspel het leukste onderdeel van de dag. Daarnaast noemt één leerling de opdrachten met muntjes, een andere leerling de rondwandeling, weer een ander de lunch en ten slotte ook nog iemand het bezoek aan de Mc Donald's.

Vraag 3: Wat vond je niet zo leuk?

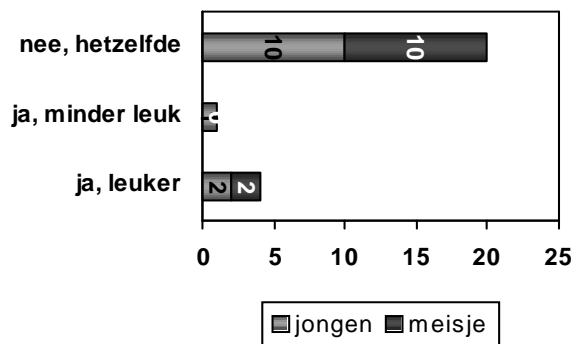
Bij deze vraag zijn de meningen verdeeld. Wel valt op dat 9 leerlingen het rondje door het Haags Historisch Museum niet leuk vonden. Twee leerlingen vonden het rollenspel het minst leuk en twee andere leerlingen vonden het saai om mee te kijken met het debat in de Tweede Kamer. Daarnaast vinden twee leerlingen dat er te veel is uitgelegd tijdens de dag en drie leerlingen vonden een aantal onderdelen te lang duren. Tenslotte vond één iemand de film niet leuk en was een ander niet zo weg van Het Krachtenveld.

Vraag 4: Heb je er iets van geleerd?

Het merendeel van de leerlingen geeft aan een beetje geleerd te hebben tijdens de dag. Daarnaast vinden zes leerlingen dat ze veel geleerd hebben en 2 leerlingen vinden dat ze niet zo veel geleerd hebben.

Vraag 5: Ben je anders over politiek gaan denken?

Eén leerling geeft aan dat hij politiek minder leuk is gaan vinden naar aanleiding van het dagje in Den Haag. Diezelfde leerling heeft eerder in de vragenlijst wel aangegeven dat hij het programma leuk vond. Vier leerlingen zeggen politiek leuker te zijn gaan vinden. Het merendeel, 20 leerlingen, geeft aan dat hun mening over politiek niet veranderd is.

Antwoorden van de VWO-leerlingen (programma 2)

In totaal hebben 21 VWO-leerlingen deze vragenlijst ingevuld. Het zijn vijfdeklassers en de gemiddelde leeftijd is 17 jaar. De groep bestaat uit 11 meisjes en 10 jongens.

Vraag 1: Vond je het project leuk?

Achttien leerlingen geven aan dat ze het leuk vonden om mee te doen aan De Haagse Tribune. Twee leerlingen vonden het niet zo leuk en één leerling twijfelt. Van de leerlingen die het niet leuk vonden zegt één 'niets nieuws geleerd' en de ander 'met name de muntjes en museum was onzinnig'. De leerling die twijfelt vond sommige onderdelen kinderachtig en te makkelijk, maar vond wel het rollenspel erg leuk.

Uit de positieve reacties komt met name naar voren dat:

- de leerlingen het leuk vonden om eens te zien waar de belangrijke beslissingen worden genomen/ het leuk vonden om dat eens van dichtbij mee te maken.
- de leerlingen het leuk, interessant en leerzaam vonden.
- de leerlingen de dag goed georganiseerd vonden en de begeleiding enthousiast en motiverend vonden.

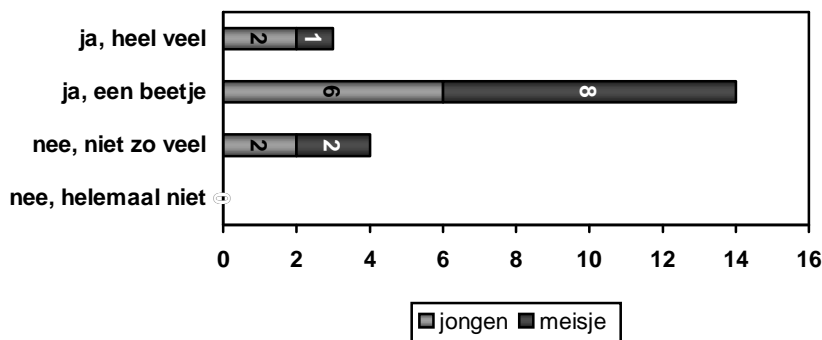
Vraag 2: Wat vond je het leukste onderdeel?

Vijf leerlingen noemen hier het bezoek aan de Tweede Kamer, 7 leerlingen noemen het bijwonen van het debat in de Tweede Kamer en nog eens 5 leerlingen noemen het gesprek met het kamerlid. In overeenstemming met de andere groepen vond ook deze groep het bezoek aan de Tweede Kamer dus het leukste onderdeel van dag. Daarnaast noemen nog 6 leerlingen het rollenspel bij de leuke onderdelen en geeft 1 leerling aan dat met name de discussies gedurende de dag leuk waren.

Vraag 3: Wat vond je niet zo leuk?

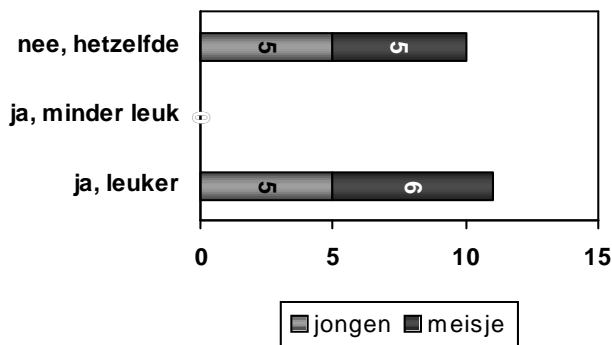
In deze klas is meer eenduidigheid dan in de vorige twee klassen. In totaal geven 14 leerlingen aan het rondje HHM het minst leuke onderdeel te hebben gevonden, 5 leerlingen vullen hier niets in, 1 leerling vond het rollenspel niet zo leuk en de laatste vond het af en toe kinderachtig.

Vraag 4: Heb je er iets van geleerd?

Ook in deze klas geeft het merendeel van de leerlingen, 14, aan dat ze een beetje geleerd hebben. Drie leerlingen vinden dat ze veel geleerd hebben en vier leerlingen vinden dat ze niet zo veel geleerd hebben.

Vraag 5: Ben je anders over politiek gaan denken?

Ongeveer evenveel leerlingen zeggen politiek leuker te zijn gaan vinden, dan dat er leerlingen zijn die zeggen dat ze nog hetzelfde over politiek denken. Niemand is politiek minder leuk gaan vinden.

Overige opmerking:

Een leerling uit de VWO-groep schrijft: 'Hartstikke leuk zo'n gesprek met een kamerlid! Helemaal als je feedback krijgt op een persoonlijke vraag! Heb nog steeds contact!'